

Narodowy
Instytut
Dziedzictwa

Dziedzictwo w antropocenie.

Wpływ zmian klimatu na pomniki historii – skrócony raport z badania

Opracowanie: dr Agnieszka Konior, dr Weronika Pokojska

Konsultacje merytoryczne: dr Karolina Grabowska-Garczyńska, dr Anna Koziół-Słupska,
Paulina Surowiec-Rozwadowska

Podsumowywane tu badanie, zlecone przez Narodowy Instytut Dziedzictwa (NID), jest kontynuacją analizy dotyczącej wpływu zmian klimatu na polskie obiekty z listy światowego dziedzictwa UNESCO. Zostało ono zrealizowane przez zespół badawczy Instytutu Badań Organizacji Kultury – IBOK. Celem badania było poznanie doświadczeń, stanu wiedzy i potrzeb związanych z wpływem zmian klimatu na pomniki historii. Wyniki posłużą do ustalenia, jak odpowiednio chronić i zabezpieczać zabytki w obliczu nasilających się zmian wynikających zarówno z czynników środowiskowych, jak i bezpośrednio z działań podejmowanych przez ludzi. Badanie zostało zrealizowane za pomocą ankiety internetowej (CAWI) skierowanej do osób zarządzających pomnikami historii. Było ono realizowane w okresie od lipca do września 2024 roku. Na ankietę odpowiedziało łącznie 73 zarządzających. Poniżej prezentujemy najważniejsze wyniki badania.

Większość ankietowanych zarządców pomników historii (67%) dostrzega skutki zmian klimatu w ostatnich latach. Jeśli chodzi o bezpośredni wpływ na zarządzane przez nich obiekty, to jest on nieco słabiej zauważalny: dostrzeżenie wpływu zmian klimatu bezpośrednio na zarządzane przez nich obiekty zadeklarowało trochę ponad połowa respondentów (55%), jest to więc o 12 punktów procentowych mniej niż odpowiedzi twierdzących w pytaniu ogólnym. Bardzo interesujący jest także rozdźwięk między deklarowanym brakiem wpływu zmian klimatu na zarządzany obiekt (34% zadeklarowało, że go nie dostrzega, 11% – że nie ma wiedzy w tym zakresie) a wyborem konkretnych czynników. Aż 81% respondentów wskazało, że przynajmniej jeden z wymienionych w pytaniu czynników wpływa lub zdecydowanie wpływa na zarządzany przez nich obiekt. Dostrzegalny jest zatem brak wystarczającej wiedzy o wpływie zmian klimatu na zarządzane pomniki historii.

Zapytaliśmy również o to, które z czynników klimatycznych najsilniej oddziałują na pomniki historii. Zarządzający w największym stopniu dostrzegają negatywne konsekwencje gwałtownych opadów atmosferycznych, nawałnic i wysokich temperatur. Najmniejszy wpływ ich zdaniem mają osuwanie się terenów, niskie temperatury oraz intensywny transport. Również wzmożony ruch turystyczny nie jest postrzegany jako czynnik negatywnie wpływający na pomniki historii. Należy także zauważyć, że nieuznawanie niskich temperatur za czynnik wywierający negatywny wpływ na zabytki paradoksalnie może świadczyć o postępujących zmianach klimatu i globalnym ociepleniu. Ankietowani zadeklarowali też, że zaobserwowali intensyfikację oddziaływania czynników, które zostały wskazane jako te najsilniej wpływające na zarządzane obiekty (gwałtowne opady atmosferyczne, nawałnice i wysokie temperatury). Warto również dodać, że respondenci wskazali te same czynniki

jako te, które będą oddziaływały na zarządzane przez nich obiekty w przyszłości, oraz te, których najbardziej się obawiają. Jednakże opinie na ten temat są bardzo zróżnicowane. Zaobserwowano także większą niepewność co do przyszłych działań (więcej odpowiedzi „nie wiem”).

Większość respondentów (63%) zadeklarowała, że zna dobre praktyki służące ochronie zabytków w związku ze zmianami klimatu. Wymienione przykłady ukazują różnorodne typy działań, obejmujące zarówno monitoring bieżącej sytuacji oraz zabezpieczenie przed zmianami klimatu, jak i adaptację do ich skutków. Niektórzy wskazywali na konieczność zmian w obowiązującym prawodawstwie, które w większym stopniu wpłynęłyby na ochronę obiektów kulturalnych i naturalnych. Bardzo istotną kwestię według ankietowanych stanowiły również nowe nasadzenia i dbałość o zachowanie w należytym stanie terenów zielonych. Wskazywano także na konieczność współpracy z innymi organizacjami oraz społecznością lokalną w ramach działań partycypacyjnych.

Interesowało nas również, co badani robią, by zaadaptować zarządzane przez nich pomniki historii do zmian klimatu i by przeciwdziałać skutkom tych zmian w zarządzanym przez nich pomniku historii lub jego otoczeniu. Prawie wszyscy ankietowani (93%) podejmowali w swoich obiektach jedno lub kilka tego typu działań. W zdecydowanej większości obiektów (odpowiednio 67% i 60% odpowiedzi) stosuje się „oszczędność energii elektrycznej (np. korzystanie ze sprzętów elektronicznych – RTV, AGD o wysokiej klasie energetycznej, instalacja oświetlenia energooszczędnego LED lub reagującego na ruch, monitorowanie zużycia energii elektrycznej)” oraz prowadzi „modernizację stolarki okiennej i drzwiowej”. W mniej więcej połowie obiektów nastąpiły: „instalacja systemów odwodnieniowych (np. odwodnienie liniowe, studzienki, kanalizacja deszczowa)” (52% odpowiedzi), „zwiększenie powierzchni biologicznie czynnej (np. nasadzenia roślin)” (47% odpowiedzi), „termoizolacja obiektu (np. ocieplenie stropów i ścian, zmiana systemu ogrzewania)” (45% odpowiedzi), a także „hydroizolacja obiektu” (44% odpowiedzi). Respondenci zostali również zapytani o to, które z podejmowanych działań były najbardziej efektywne. Choć w czołówce odpowiedzi z oczywistych względów znajdują się te najczęściej wybierane w poprzednim pytaniu, to zastanawiający jest znacznie niższy poziom zadowolenia z efektywności zastosowanych rozwiązań.

Większość badanych (95%) dostrzega bariery we wdrażaniu ekologicznych rozwiązań w zarządzanych przez siebie pomnikach historii. Zdecydowanie największą barierą jest „brak możliwości pozyskania zasobów finansowych” – tę odpowiedź wskazało aż 74% respondentów. W dalszej kolejności wymieniano „brak zgody konserwatora” (27% ankietowanych), „braki kadrowe” (23% ankietowanych) oraz „uwarunkowania prawne” (22% ankietowanych). Odpowiedź na to pytanie została rozwinięta przez niektórych respondentów w polu przeznaczonym na dodatkowe uwagi. W swoich wypowiedziach podkreślali oni, że wskazane w pytaniu czynniki często współwystępują ze sobą. Zdaniem ankietowanych pomniki historii, ze względu na ich rangę, powinny otrzymywać szczególny rodzaj wsparcia, w szczególności w zakresie finansowym.

W kontekście wprowadzania rozwiązań przeciwdziałających skutkom zmian klimatu i wspomagających adaptację do nich pytaliśmy również o to, które rozwiązania badani chcieliby wdrożyć w pierwszej kolejności, gdyby mieli odpowiednie zasoby. Większość zarządzających pomnikami historii wyraziła gotowość do korzystania z energii pozyskiwanej

z odnawialnych źródeł (58% odpowiedzi). Podobna liczba respondentów wskazała termoizolację obiektu (37% odpowiedzi) oraz modernizację stolarki okiennej i drzwiowej (34% odpowiedzi). Podobnie jak w poprzednim pytaniu cztery osoby wybrały odpowiedź „żadne z powyższych”, co świadczy o tym, że nie są one zainteresowane wdrażaniem tego typu rozwiązań. Ogólnie odpowiedzi na to pytanie należy ocenić bardzo pozytywnie, gdyż wskazują na świadomość dostępnych rozwiązań i otwartość na ich potencjalne zastosowanie.

Respondentów poproszono również, by określili, które ze wskazanych wcześniej działań są szczególnie problematyczne w kontekście zarządzanego przez nich pomnika historii. Duża część respondentów (41% osób) stwierdziła, że żadne z tych działań nie są problematyczne. Można więc domniemywać, że gdyby dysponowali odpowiednimi środkami finansowymi, podjęliby się adaptacji danego obiektu do zmian klimatu. Pozostali wskazywali przede wszystkim na korzystanie z energii pozyskiwanej z odnawialnych źródeł (29% badanych), termoizolację obiektu (16% badanych) oraz modernizację stolarki okiennej i drzwiowej (11% badanych). Zwraca uwagę to, że ani razu nie wybrano kategorii „oszczędność energii elektrycznej”. Wyjaśnieniem może być popularność tego działania, które charakteryzuje się względną nieinwazyjnością, niskim kosztem i łatwością realizacji.

Większość ankietowanych (93%) podejmuje działania służące zwiększeniu wśród odbiorców i pracowników świadomości wpływu zmian klimatu. Najczęściej jest to „racjonalizacja zużycia energii elektrycznej (np. korzystanie z naturalnego światła, wyłączenie urządzeń biurowych po pracy)” – wskazało ją aż 74% respondentów. Wśród odpowiedzi wysoko uplasowały się również: „umożliwienie segregacji odpadów (np. dostępność koszy do segregacji, zachęcenie do podejmowania takich działań)” (62% odpowiedzi), „ograniczenie zużycia materiałów (np. biurowych, promocyjnych)” (52% odpowiedzi) oraz „racjonalizacja zużycia wody (np. oszczędzanie, podlewanie deszczówką)” (51% odpowiedzi). Najmniej razy wskazano tu „szkolenia dla pracowników na temat racjonalizacji zużycia zasobów i wdrażania zachowań proekologicznych”, jednak 27% wskazań to również pozytywny wynik.

Pytaliśmy także o to, czy respondenci wiedzą o istnieniu dokumentów strategicznych związanych z adaptacją do zmian klimatu obszaru, na którym znajduje się zarządzany przez nich pomnik historii (miasto, województwo, diecezja). Zdecydowana większość respondentów nic nie wie o takich dokumentach (73% odpowiedzi „nie wiem”). Zaledwie osiem osób (11% ankietowanych) zadeklarowało, że ma taką wiedzę, i potrafiło wskazać konkretny dokument. Wśród wymienianych dokumentów znajdowały się strategie rozwoju zarówno całego województwa, jak i poszczególnych miast. Wskazywano również na plany adaptacji do zmian klimatu i przeciwdziałania jego skutkom sporządzane na poziomie jednostek samorządu terytorialnego (gmin i województw) oraz programy ochrony środowiska.

Prawie wszyscy ankietowani (97%) zadeklarowali, że potrzebują wsparcia, aby odpowiednio się przygotować do zmian zachodzących w środowisku i na nie reagować. Najczęściej opiekunowie pomników historii zgłaszali, że potrzebne są im „informacje o możliwości pozyskania środków finansowych na takie działania” (86% odpowiedzi). Często wybierano tu również „analizy i opracowania eksperckie wskazujące optymalny rodzaj interwencji dla Pomnika Historii, którym się opiekuję” oraz „wymianę doświadczeń (np. wizyty studyjne, prezentacje)” (odpowiednio 58% i 52% odpowiedzi). Najrzadziej wskazywano „kampanie informacyjne dotyczące konieczności podejmowania tego typu działań” (15% odpowiedzi).

W przypadku wskazania potrzeby organizacji szkoleń, tworzenia poradników, prowadzenia kampanii informacyjnych i analiz eksperckich poprosiliśmy o podanie konkretnych zagadnień wymagających wsparcia. Odpowiedzi respondentów były związane z aspektami konserwatorskimi i substancją zabytkową nieruchomości, między innymi z zagrożeniami biologicznymi, które negatywnie wpływają na pomniki historii, oraz z funkcjonowaniem w określonym ekosystemie. Pojawiały się również sugestie dotyczące szkoleń i wymiany doświadczeń z zakresu zarządzania obiektami, w tym kwestii prawnych i finansowych. Należy tu podkreślić, że respondenci są w znacznym stopniu świadomi konieczności współpracy z otoczeniem oraz ogólnego uwrażliwienia na tematy związane ze zmianami klimatu i również w tych obszarach poszukują pomocy.

Wyniki przeprowadzonych badań wskazują, że należałoby podjąć następujące działania:

- Stworzyć przestrzeń do wymiany doświadczeń z zakresu adaptacji do zmian klimatu pomiędzy zarządzającymi pomnikami historii, a także innymi opiekunami obiektów zabytkowych. Spotkania te mogą mieć formę prezentacji online dobrych praktyk przyjętych w poszczególnych obiektach albo warsztatów czy wizyt studyjnych w danym miejscu.
- Przygotować szkolenia lub poradniki dotyczące pozyskiwania środków finansowych na działania mitygacyjne i adaptacyjne. Należałoby przy tym uwzględnić nie tylko fundusze publiczne, lecz także modele współpracy z organizacjami prywatnymi i społecznymi.
- Zapewnić wsparcie specjalistów w zakresie tworzenia ekspertyz co do wpływu zmian klimatu na poszczególne pomniki historii wraz z wykazem działań, które należałoby podjąć w najbliższym czasie, oraz sposobów monitorowania zmian.
- Przeprowadzić kampanię informacyjno-edukacyjną dotyczącą wpływu zmian klimatu na zabytki, a skierowaną do ich zarządców, i w ten sposób kształtować świadomość wpływu tych zmian.
- Przygotować program szkoleń zwiększających zarówno kompetencje twarde, takie jak prace konserwatorskie czy instalowanie odnawialnych źródeł energii, jak i kompetencje miękkie, takie jak współpraca z otoczeniem czy zaangażowanie pracowników we wspólną walkę ze skutkami zmian klimatu.
- Pogłębić badania związane z monitorowaniem i ewaluacją efektywności rozwiązań wprowadzanych w obiektach zabytkowych, by przeciwdziałać zmianom klimatu i adaptować się do nich.